

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Юрій Стецик

ІСТОРИЯ ХРИСТИАНСТВА В УКРАЇНІ

Методичні рекомендації до семінарських занять

Дрогобич

2022

УДК 27-9(477)(072)

С 79

*Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол №8 від 23 червня 2022 р.)*

Рецензенти:

Смуток Ігор Іванович, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Возняк Володимир Степанович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії імені Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Ільницький В. І. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Стецик Юрій.

С 79 *Історія християнства в Україні* : методичні рекомендації до семінарських занять. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 28 с.

Методичні рекомендації до семінарських занять укладені відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Історія християнства в Україні», яка входить до загальноуніверситетського блоку вибіркових предметів для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Видання містить тематику, плани, списки рекомендованої літератури та методичні рекомендації до семінарських занять.

З М І С Т

Передмова.....	4
Тема 1. Київська православна митрополія (XV–XVI ст.).....	5
Тема 2. Київська унійна митрополія (XVII–XVIII ст.).....	8
Тема 3. Історія Римо-католицької церкви на українських землях (XIV–XVI ст.).....	11
Тема 4. Початки протестантизму в Україні (XV–XVI ст.).....	14
Тема 5. Розвиток греко-католицької церкви в Австрійській імперії (кінець XVIII– початок XX ст.).....	17
Тема 6. Ліквідація унійної церкви в Російській імперії (кінець XVIII – початок XIX ст.).....	20
Тема 7. Утворення та розбудова Православної Церкви України (початок XXI ст.).....	24

П Е Р Е Д М О В А

Навчальна дисципліна «Історія християнства в Україні» зорієнтована на поглиблення та систематизацію теоретичних знань здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти про історико-культурологічні засади розвитку українського народу. Адже християнство стало основою формування світогляду в багатьох поколіннях населення України. У системі підготовки здобувачів різних спеціальностей цей предмет посідає особливе значення, оскільки дає змогу розвивати світогляд та морально-духовні засади особистості. Виконання індивідуальних завдань, які спрямовані на дослідження історії та культури місцевих сакральних об'єктів (храмів, синагог, кірх, костелів, монастирів), уможлиблює розвинути у здобувачів дослідницькі компетентності: пошуку, критичного аналізу, класифікації, синтезування і узагальнення матеріалу із різних джерел інформації.

Розвиток критичного історико-культурологічного мислення допоможе здобувачам формувати особисті погляди на дискусійні питання, розвивати вміння переконливо доводити свою позицію. Адже впродовж століть сформувалися різні оцінки важливих подій в історії українського християнства. Серед науковців різних історіографічних шкіл сформувалися власні концепції та підходи до трактування розвитку християнства в Україні. Ми ж, стоячи на національних позиціях сучасної української церковної історіографії, намагатимемося розвінчати міфи та ідеологеми російської православної історіографії.

Методика викладання навчальної дисципліни побудована на дотриманні принципів релігійної віротерпимості та поваги до різних християнських конфесій сучасної України. Відповідно запропонована тематика семінарських занять спрямована на вивчення здобувачами різних релігійних конфесій: православних, уніатів (греко-католиків), римо-католиків та протестантів. Такий підхід допомагає жителю України глибше і змістовніше осягнути історію формування поліконфесійної карти сучасної Української держави та допомагає сформувати толерантне ставлення до представників іншого віровизнання.

Тема 1

КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА МИТРОПОЛІЯ (XV–XVI ст.)

1. Причини та передумови поділу Київської митрополії.
2. Боротьба за духовну владу на українських землях.
3. Українське православ'я і Вселенська Церква.

Література

1. Великий А. З літопису християнської України : Церковно-історичні радіолекції з Ватикану у 9 томах. Рим 1969–1977.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : у 4 томах, 5 книгах. Нью Йорк 1955 1966 (репринтне виданн: Київ, 1998).
3. Гіль А., Скочиляс І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI – XVIII століть : історичні нариси. Львів, 2013. 288 с.
4. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / пер. М. Габлевич ; під ред. О. Турія. Львів : ІЦ ЛБА, 2000. XVI+426 с.
5. Зема В. Київська митрополія перед викликами Ренесансу та Реформації. Київ : Критика, 2020. 464 с.
6. Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні. Харкі: АКТА, 2003.
7. Огієнко І. Українська Церква : нариси з історії української православної церкви : у 2-х т. Київ : Україна, 1993.
8. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів : Вид-во УКУ, 2010. xxiv + 832 + 16 с.
9. Сліпий Й. Історія Вселенської Церкви на Україні. Т. 1–4. Рим, 1996–2003.
10. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навчальний посібник, затверджений Міністерством освіти України для студентів вищих навчальних закладів : у 3-х кн. Кн. 1. Середина XV – кінець XVI ст. – Київ : Либідь, 1994. 256 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

При розгляді першого питання необхідно зауважити, що поділ Київської митрополії на три частини (Польська, Литовська, Московська) був зумовлений кількома причинами. Передусім це боротьба литовських, галицьких і київських князів за повернення митрополичого осідку до їхніх володінь. Доберіть конкретні приклади цієї боротьби із аналізом їхнього перебігу та наслідків. Чи погоджуєтеся ви із твердженням істориків про те, що Флорентійська унія (1439) пришвидшила процес поділу Київської митрополії? Обґрунтуйте свою думку опираючись на основні пункти унійної декларації та її сприйняття монархами православного і католицького світу.

Наступною причиною поділу митрополії стала відмінність між московським та київським православ'ям. Віднайдіть ці розбіжності та з'ясуйте, чим вони були зумовлені і як вплинули на подальший розвиток православних спільнот. Чи погоджуєтесь ви із думкою Миколи Чубатого, що поміж київським і московським православ'ям не існувало духовної єдності, окрім спільної організації – Київської митрополії? Обґрунтуйте свою думку, добравши відповідний фактологічний і аналітичний матеріал.

Вагому роль у поділі митрополії відіграла позиція Константинополя та Риму. Наведіть приклади ставлення патріархів та пап до намагання українських ієрархів відновити митрополичу катедру в Києві чи Львові. Поміркуйте, чим була зумовлена їхня позиція? Погляди римського папи та польського короля щодо долі Київської митрополії суттєво відрізнялися. Визначте їхні позиції та проаналізуйте їхню діяльність з метою визначення геополітичних стратегій подальшого розвитку.

Розгляньте історичні прецеденти канонічного розколу Київської митрополії: утворення окремої Галицької митрополії, одночасне правління трьох митрополитів (Москва, Київ, Галич), боротьба за об'єднання всіх єпархій в одній митрополії. У висновках до питання висловіть власне бачення щодо розвитку відмінностей

між київським і московським християнством, про втручання світської влади у церковні справи.

У другому питанні треба розкрити різні форми боротьби за контроль над церковними адміністративними одиницями (єпархіями) на українських землях поміж київськими, московськими, литовськими та польськими правителями. Проаналізуйте, як зміна політичної ситуації на Сході Європи вплинула на невдачі в реалізації постанов Флорентійської унії. У цей час сформувалися дві діаметрально протилежні унійні теорії: 1) рівноправність віровизнань; 2) латинізація східного обряду. Розкрийте суть цих теорій та її прибічників. Висловіть своє ставлення до них, опираючись на фактологічний матеріал. Чи погоджуєтеся ви із думкою М. Чубатого про те, що в цей час релігію зробили служницею політики? Обґрунтуйте свою позицію. Поміркуйте, над твердженням, що правителі Великого князівства Литовського розглядали унію як суттєву перешкоду в реалізації колонізації українських, білоруських і литовських земель, яку можна було реалізувати через поширення католицької віри на цих теренах.

У підсумках до питання необхідно показати, як поділ Київської митрополії розпочав докорінно інший період історичного розвитку християнства на теренах різних єпархій митрополії. Зауважте, що саме відтоді християнство у Московії та Великому князівстві Литовському і Речі Посполитій розвивалося власними шляхами та набувало відмінних ознак. Встановіть відмінності між українським та московським православ'ям.

У третьому питанні необхідно показати, що після поділу Київської митрополії українські ієрархи продовжували зберігати канонічну єдність як з Константинополем, так і з Римом, натомість Московська митрополія віддалилася від давніх адміністративних центрів християнства, намагаючись створити власний, незалежний патріархат, скориставшись із падіння Константинополя під навалом турків (1453). Поміркуйте над твердженням про те, що турецькі завоювання спричинилися до відновлення християнської єдності. Визначте, які фактори вплинули на падіння богословської освіти. Простежте особливості розвитку православного віровизнання на

українських землях в умовах поширення протестантизму та католицизму. Поміркуйте, чи могла бути інертною українська православна спільнота в умовах поширення конкурентних конфесій. Обґрунтуйте свою думку.

У підсумках до тематики семінару висловіть свою думку щодо наслідків поділу Київської митрополії: це був прогрес чи регрес у розвитку християнських конфесій на українських землях.

Тема 2

КИЇВСЬКА УНІЙНА МИТРОПОЛІЯ (XVII–XVIII ст.)

1. Унія на Закарпатті.
2. Приєднання до унії Перемишльської, Львівської та Луцької єпархій.
3. Замойський собор 1720 р. Запровадження соборових рішень.

Література

1. Великий А. З літопису християнської України : Церковно-історичні радіолекції з Ватикану у 9 томах. Рим 1969–1977.
2. Гіль А., Скочиляс І. Володимирсько-Берестейська єпархія XI – XVIII століть: історичні нариси. Львів, 2013. 288 с.
3. Замойський провінційний собор Руської Унійної Церкви 1720 року, кн. 1: Діяння та постанови / упоряд. Р. Паранько, Іг. Скочиляс, Ір. Скочиляс. Львів : Український католицький університет, 2021. 804 с. (Серія «Київське християнство», т. 23).
4. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Івано-Франківськ, 1999.
5. Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття, у 2 томах Т. 1: Ієрархічне утворення (Записки ЧСВВ, 32). Рим 1967; Т. 2: Внутрішня історія (Записки ЧСВВ, 50). Рим –Львів : Місіонер 1997.

6. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів : Вид-во УКУ, 2010. xxiv + 832 + 16 с.
7. Сліпий Й. Історія Вселенської Церкви на Україні. Т. 1 – 4. Рим, 1996–2003.
8. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.). Жовква : Місіонер, 2015. 388 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Запропонована тема семінарського заняття спрямована на ознайомлення здобувачів із поширенням унійних ідей по інших єпархіях на українських землях та їх модернізацію і уніфікацію.

Перше питання треба розпочинати із загального огляду артикулів Берестейської унії (1596) та визначення географічних меж їхнього поширення. Надалі потрібно розглянути діяльність перших унійних митрополитів та звернути увагу на заходи, які вони проводили з метою поширення унійних ідей на терени православних єпархій. Okремо варто звернути увагу на проникнення унійного віровизнання на територію Мукачівської єпархії. Варто вдатися до розгляду історію створення цієї єпархії та простежити еволюцію її юридично-правового статусу. Проаналізуйте обставини, в яких відбувалося підписання Ужгородської унії (1646), основні її пункти та наслідки для подальшого розвитку Унійної Церкви на Закарпатті. Поміркуйте, якими мотивами керувалися місцеві ієрархи, приймаючи унійне віровизнання і чи справдилися їхні очікування? Проаналізуйте всі перипетії конфліктних відносин між світською та церковною владою з метою визначення впливу світського фактора на розвиток християнства у закарпатському регіоні. У підсумку до питання окресліть особливості юридично-правового статусу Мукачівської унійної єпархії, обумовте, чим це зумовлено.

Розгляд другого питання необхідно розпочати із історії поширення унійних ідей у західних єпархіях (Перемишльська, Львівська, Луцька) Київської православної митрополії впродовж

XVII ст. Важливо виокремити регіональні особливості прийняття або ж несприйняття унійних ідей. Покажіть, на прикладі Перемишльської єпархії перебіг міжконфесійної боротьби за єпископську катедру між православними й унійними ієрархами. Поміркуйте, чи відобразилися міжконфесійні протистояння на розвитку християнської духовності серед мирянства та духовенства. Проаналізуйте процедуру переходу православних ієрархів, духовенства, чернецтва та мирянства до унійного віровизнання. Зверніть увагу на те, як еволюціонували погляди церковних братств до сприйняття унії. Розгляньте регіональні проєкти щодо організації управління унійним чернецтвом, які були розроблені для Львівської та Перемишльської єпархій. Поміркуйте, чому тривалий час місцеві єпископи намагалися зберегти юрисдикцію над аскетичними спільнотами своїх єпархій? Як ви вважаєте, чим була зумовлена необхідність у запровадженні самоуправління для унійних монастирів? У підсумках до питання визначте, які фактори спричинилися до прискорення переходу західних православних єпархій до Київської унійної митрополії.

При розгляді третього питання потрібно докладно проаналізувати постанови Замойського унійного собору (1720). Передусім треба простежити історію скликання собору, зокрема різні організаційні заходи, які проводилися впродовж 1714–1720 рр. Проаналізуйте склад учасників собору і висловіть свій погляд із приводу дискусійного питання: чи можна це зібрання розглядати як помісний собор Київської унійної митрополії? Обґрунтуйте свою думку. Прокоментуйте зміст «Сповідання Віри», який було укладено на соборі, чим він суттєвим відзначався? Визначте основні постанови собору та подайте їхню загальну характеристику. Поміркуйте над твердженням про те, що ухвали собору поглибили організаційні та обрядові відмінності між православними і уніатами й наближували останніх до католиків.

Доберіть витяги із постанов, які засвідчують про дисциплінування духовенства, модернізацію управління церковними інституціями, конфесіалізацію духовенства і мирянства, піднесення рівня освіти як церковнослужителів, так і вірних, уніфікацію освітньої підготовки єпархіального та монастирського духовенства, запровадження

обов'язкової недільної проповіді, боротьбу із релігійними єресьми та народними забобонами і чаклунством. Визначте, якій мові надавалася перевага для відправлення літургій східного обряду. З'ясуйте, які обрядові зміни ініціювалися постановами собору. Проаналізуйте, які нововведення запроваджувалися собором щодо організації управління жіночими та чоловічими унійними монастирями. У підсумках до питання прокоментуйте дискусію про оцінку постанов Замойського собору (латинізація чи модернізація) та сформулюйте власне ставлення до цієї дискусії.

Тема 3

ІСТОРІЯ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (XIV–XVI ст.)

1. Основні етапи поширення католицизму в Україні.
2. Заснування католицьких дієцезій.
3. Діяльність католицьких монастирів.

Література

1. Великий А. З літопису християнської України : Церковно-історичні радіолекції з Ватикану у 9 томах. Рим 1969–1977.
2. Нагаєвський І. Католицька Церква в минулому і сучасному України. Філадельфія, 1950.
3. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навчальний посібник, затверджений Міністерством освіти України для студентів вищих навчальних закладів : у 3-х кн. Кн. 2. Середина XV – кінець XVI ст. Київ : Либідь, 1994. 256 с.
4. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Івано-Франківськ, 1999.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

При розгляді першого питання, зверніть увагу на те, що християни західного обряду проживали на українських землях ще із княжих часів. Віднайдіть згадки про ці давні осередки духовності (купецькі колонії, дипломатичні місії, військові найманці). Поширення офіційних католицьких місій на українські землі оголошено у XIII ст. Простежте історію поширення цих місій. Проаналізуйте основні результати католицьких місій за такими періодами: 1) планомірне поширення католицького віровизнання та утворення провідних духовних центрів (30–60-ті рр. XIV ст.); 2) заснування дієцезій, монастирів та розбудова парафіяльної мережі (70-ті рр. XIV ст.); 3) конкурентне протистояння між польським і литовським католицизмом за утвердження своїх впливів на українських землях (перша половина XV ст.); 4) примирення і толеранція між католиками і православними на українських землях (друга половина XV – перша половина XVI ст.); 5) поширення ідей Реформації та Контреформації на українських землях та їх вплив на католицьке віровизнання (друга половина XVI ст.).

Варто звернути увагу на аналогічні періодизації історичного розвитку Католицької церкви на українських землях. У висновках до питання поміркуйте над тим, чому католицьке віровизнання у процесі поширення зустрічало на наших землях неприйняття та опір. Проаналізуйте різні погляди істориків церкви та сформулюйте власний погляд, який опирається на переконливі факти.

У другому питанні необхідно розкрити історію утворення римо-католицьких дієцезій (епархій) на українських землях. Зауважте, що розглядуване питання зумовлює дискусії між представниками різних конфесій як до оцінки процесу поширення католицького віровизнання, так і до відтворення історичних фактів та подій. Рекомендуємо простежити за регіональним принципом (Галичина, Поділля, Волинь, Київщина) історичні обставини утворення католицьких адміністративних одиниць та побудову катедральних костелів. При підготовці питання з'ясуйте, які давні

катедральні храми збереглися до сьогодні і виконують роль адміністративних центрів Римо-Католицької Церкви в незалежній Україні. Розкрийте історію їх побудови, визначивши фундаторів та патронів, церковні землеволодіння, які визначні пам'ятки давнини збереглися? У підсумках до питання помірруйте: чому адміністративно-територіальний поділ Римо-Католицької Церкви накладався на давню мережу Української Православної Церкви.

При розгляді третього питання, зауважте, що в сучасній церковній історіографії усталився погляд, згідно з яким першими місіонерами католицької віри на українських землях були у XIII ст. монахи Домініканського Ордену, які утворили монастирські спільноти у Перемишлі, Галичі та на Поділлі. Підготуйте історичну довідку про домініканців, їхні історико-архітектурні пам'ятки, які збереглися в Україні. Визначте особливості їхньої духовної праці. Порівняйте їхню діяльність з іншими католицькими чернечими згромадженнями: францисканцями, кармелітами, піарами, єзуїтами, капуцинами. Укладіть історичні довідки про ці згромадження. Вкажіть їхніх засновників та благочинців, географію поширення, мету діяльності. З'ясуйте, які католицькі монастирі діяли у вашій місцевості у давні часи, чим вони відрізнялися від східних обителів (православних, унійних). Аргументуйте свою відповідь та підготуйте цікаву розповідь про духовну культуру рідного краю.

У підсумках до семінарського заняття розкрийте значення католицької церкви для розвитку християнства на українських землях. Доведіть або ж спростуйте усталений погляд в сучасній церковній історіографії про те, що поширення католицького віровизнання на українських землях було на початках викликане духовними потребами поляків, литовців, німців, які мешкали на українських землях, а не стільки місійною програмою Ватикану. Оберіть свою позицію та доведіть її переконливим фактологічним матеріалом. Варто розрізняти методи та форми поширення католицького віросповідання по різних регіонах українських земель у конкретні історичні періоди та основну мету діяльності католицької церкви і її внесок розвиток місцевої культури (освіти, науки, архітектури, мистецтва, співу та християнської духовності).

Тема 4

ПОЧАТКИ ПРОТЕСТАНТИЗМУ В УКРАЇНІ

(XV–XVI ст.)

1. Поширення ідей Реформації в Литві та Польщі.
2. Поширення православних єретично-реформаційних рухів.
3. Європейські реформаційні рухи на українських землях.

Література

1. Великий А. З літопису християнської України : Церковно-історичні радіолекції з Ватикану у 9 томах. Рим 1969–1977.
2. Ульяновський В. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навчальний посібник, затверджений Міністерством освіти України для студентів вищих навчальних закладів : у 3-х кн. Кн. 2. Середина XV – кінець XVI ст. Київ : Либідь, 1994. 256 с.
3. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Івано-Франківськ, 1999.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

При розгляді першого питання розкрийте історію зародження реформаційних рухів у Європі та простежте шляхи їхнього проникнення на терени Великого Князівства Литовського і Польського Королівства, а надалі Речі Посполитої. Визначте соціальні прошарки на українських землях, які сприйняли реформаторські погляди. Проаналізуйте основні ідеї реформаційного руху та їх сприйняття або ж несприйняття українським суспільством: спрощення церковного культу; заперечення особливої ролі духовенства у спілкуванні з Богом; визнання основним джерелом віри Святе Писання; вилучення із церковної власності майна; заборона чернечих згромаджень, мощів святих, почитання ікон тощо.

Розгляньте провідні течії реформаційного руху, які набули поширення на українських землях: лютеранство, кальвінізм. Проаналізуйте їхні програмні цілі та основні центри зосередження протестантських громад. Які інтереси переслідувала шляхта вступаючи до протестантських громад?

Зверніть увагу, що на українських землях протестантські течії поширилися не тільки проти вчення католицької церкви, але й православної (зародилися єретичні течії у східному християнстві). Простежте, як реформаційний рух вплинув на зародження братського руху у Православній Церкві. Порівняйте вчення та соціальну базу поширення протестантів і православних єретиків. Визначте, які були між ними подібності та відмінності? У підсумках до питання поміркуйте, як реформації (західної та східної течій) вплинули на розвиток духовної культури на українських землях?

У другому питанні необхідно простежити основні етапи розвитку єретично-реформаційних рухів у середовищі православної церкви: 1) 50-ті рр. XVI ст. – формування православних інакодумців у Великому князівстві Литовському (феодосян), які утворилися на основі кризи у середині православної церкви та домагання мирянства суттєво обмежити повноваження священнослужителів; 2) 60-ті рр. XVI ст. – виокремлення антитринітарного напрямку та радикалізація релігійно-філософських поглядів, висунення соціальної доктрини за прикладом ранніх християнських спільнот; 3) 70-ті рр. XVI ст. – подальше пропагування єретичного вчення та закріплення у свідомості християн, повернення до поміркованіших поглядів щодо розв'язання соціальних питань із поступовим усуненням соціальних вимог, акцентування на богословських студіях.

Зауважте, що єретично-реформаційних рух східнослов'янського типу не був однорідним, як і його програма та соціальна база. Проаналізуйте його різні напрями: феодосяни, богумили, ісихазм, старообрядці. Порівняйте їхні вчення та відзначте, що було спільного і відмінного між ними. Зауважте на специфічній особливості єретичних поглядів щодо переважання

критики православної обрядовості й культу, чернечого покликання та загалом церковної ієрархії (деканів, єпископів, митрополитів). Визначте соціальну базу підтримки цих православних ересей, вказавши мотиви їх сприйняття. Окресліть географію їх поширення на українських землях. Поміркуйте над питанням, чому православні єретично-реформаційні рухи не змогли набрати усталених організаційних форм діяльності, не спромоглися утворити окремих релігійних спільнот та окремішньої реформаційної церковної інституції? Висловіть особисте ставлення до єретичних учень та окресліть їхнє значення для розвитку християнської церкви на українських землях у наступних історичних періодах.

У третьому питанні потрібно звернути увагу на вплив західноєвропейських рухів на розвиток духовної культури на українських землях: видання церковної літератури церковнослов'янською мовою. Політика релігійної віротерпимості польських та литовських правителів сприяла поширенню протестантських течій: лютеранства, кальвінізму, антитринітаріїв. Укладіть історичні довідки про ці реформаційні рухи. Порівняйте їхні релігійно-філософські вчення про християнську віру з метою встановлення спільних та відмінних поглядів.

Доведіть відповідним фактологічним матеріалом, що друга половина 60-х рр. XVI ст. була періодом становлення соціальної доктрини антитринітаризму, яка базувалася на принципах рівності прав, майна та особистих вольностей. Поміркуйте, чому антитринітарії найбільшу підтримку отримали на Волині?

У підсумках до семінарського заняття відзначне значення західних реформаційних рухів для розвитку релігійної думки на українських землях: переклад Святого Писання на церковнослов'янську мову, поширення книгодрукування, заснування шкіл, написання полемічних творів, поширення ідей європейського гуманізму, нових досягнень філософської думки, освіти, культури. Доберіть конкретні приклади до кожного напрямку досягнень.

Зверніть увагу, що поряд із позитивними результатами від реформаційних рухів дослідники відзначають і негативні явища на

українських землях: руйнування традиційної християнської церкви, усталеного укладу християнського життя віруючих, релігійної ментальності, що призвело до визрівання невдоволень у релігійних рухах. Діяльність реформаційних рухів, будучи спрямована на знищення традиційних християнських конфесій, навпаки спричинилася до їхнього відродження, самоочищення і пробудження до духовної праці. Представники православного віровизнання вагомою мірою використали досвід протестантів для внутрішньої реорганізації і вдосконалення організації церковних інституцій. Наведіть приклади таких запозичень у Православній Церкві.

Тема 5

РОЗВИТОК ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В АВСТРІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX ст.)

1. Австрійські реформи в сфері церковного життя: „політика йосифінізму”.
2. Відновлення Галицької митрополії.
3. Мукачівська та Пряшівська єпархії.

Література

1. Великий А. З літопису християнської України : Церковно-історичні радіолекції з Ватикану у 9 томах. Рим 1969–1977.
2. Колб Н. «З Богом за церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Жовкв: Місіонер, 2015. 372 с.
3. Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навчальний посібник, затверджений Міністерством освіти України для студентів вищих навчальних закладів.: у 3-кн. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX ст. Київ : Либідь, 1994. 336 с.

4. Химка І. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772–1918. *Ковчег : Збірник статей з церковної історії* / редактори: Я. Грицак, Б. Гудзяк. Число. І. Львів, 1993. С. 67–100.
5. Голубенко І. Греко-католицька церква і національно-визвольний рух в західно-українських землях (30–40-ві рр. ХІХ ст.) . *Церква і соціальні проблеми*. Львів, 1993. С. 288–297.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У першому питанні треба розкрити історичні обставини входження Галичини до Австрійської імперії. Проаналізуйте причини та сутність релігійних реформ австрійськими імператорами. Визначте позитивні й негативні наслідки цих реформ для розвитку греко-католицької церкви в Галичині. Поміркуйте, чому Йосиф II скорочує чисельність християнських монастирів, які він ставить вимоги перед чернечими осередками? Проаналізуйте зміст толераційного патенту (1781) та визначте мету його видання. Поміркуйте, чому австрійські імператори намагалися розірвати відносини із Римом, забороняючи католицьким спільнотам підтримувати відносини з Апостольським Престолом? Обґрунтуйте свою відповідь.

Покажіть як австрійський уряд піклувався про піднесення культурно-освітнього рівня уніатського духовенства Галичини. Доберіть факти, які підтверджують висловлену думку. Визначте, який статус займало парафіяльне духовенство в Австрійській імперії? Поміркуйте, чому австрійська влада звертала значну увагу на діяльність місцевих парохів? Зберіть спогади старожилів свого населеного пункту про роль священика у духовному житті християнської спільноти в часи австрійського панування у Галичині. У підсумках до питання відзначте значення австрійських релігійних реформ для піднесення греко-католицької церкви та національного відродження галицьких українців.

При розгляді другого питання проаналізуйте історичні обставини, які сприяли відновленню галицької митрополії: три поділи Речі Посполитої; входження єпархій до різних монархій; ув'язнення російським царським урядом київського унійного митрополита

Теодозія Ростоцького; звернення львівського, перемишльського та холмського владик до Апостольського Престолу про відокремлення від Київської митрополії; опіка та добродійність австрійського імператора над Греко-католицькою Церквою у Галичині. Зробіть огляд прихильників та противників відокремлення західних єпархій від Київської митрополії. Визначте позицію Апостольського Престолу у цьому питанні. Простежте, як смерть київського унійного митрополита Теодозія Ростоцького вплинула на втілення проєкту галицької митрополії. Поміркуйте, чому Апостольський Престол поруч із утворенням галицької митрополії (1808 р.) змушений був визнати владику Іраклія Лісовського митрополитом греко-католиків у Російській імперії? Подайте огляд суперечки між василіанами та єпархіальним духовенством щодо визначення кандидатури на галицького митрополита. Підготуйте огляд діяльності галицьких митрополитів впродовж XIX ст., виокремивши вагомий внесок кожного із них у розвиток Греко-католицької Церкви. У підсумках до питання поміркуйте над усталеними поглядами про те, що греко-католицьке духовенство значною мірою спричинилося до процесу духовного та національного відродження галицьких українців.

У третьому питанні розкрийте історію діяльності Мукачівських та Пряшівських греко-католицьких єпископів в період входження цих єпархій до Австрійської імперії. Поміркуйте, чому австрійська влада була зацікавлена у наданні Мукачівській унійній єпархії самоврядного устрою із виведенням її із юрисдикції угорських католицьких єпископів? Підготуйте розширену історичну довідку про основні етапи інституційного становлення Мукачівської єпархії провівши історичні паралелі до нашого часу. Визначте сучасний юридичний статус цього владицтва у структурі Української греко-католицької церкви: правове становище єпархії у зв'язку із прийняттям унійного віровизнання; заміна унійної єпархії на апостольський вікаріат із підпорядкуванням угорським римо-католицьким владикам; розгортання боротьби за право номінувати унійних єпископів; задуми угорських владик; організація акції єпископа Михаїла Ольшанського за незалежність єпархії від угорських римо-католицьких ієрархів; політика підтримки

австрійських імператорів щодо здобуття греко-католиками Мукачівської єпархії самостійності в управлінні; проголошення самостійності єпархії та значення цієї події для її сучасного статусу.

Розгляньте історичні обставини утворення Пряшівської єпархії, простеживши основні етапи її інституційного становлення: вікаріат – як зародок єпархії; усунення перешкод до утворення єпархії; канонічне створення єпархії; остаточне оформлення єпархії. Поміркуйте, чому угорське світське та церковне керівництво ініціювало поділ Мукачівської греко-католицької єпархії на два владцтва (Мукачівське та Пряшівське), якими мотивами воно керувалося? Окресліть географічні межі новоутвореної Пряшівської єпархії (1818) та вкажіть чисельність парафіяльних храмів та віруючих, які передавалися у її юрисдикцію. Розгляньте адміністративну працю перших єпископів Пряшівської греко-католицької єпархії, показавши труднощі із якими вони стикнулися та пошуки шляхів їх подолання у праці над побудовою нової єпархії. У підсумках до питання визначте внесок закарпатських греко-католицьких єпархій у збереження та розвиток християнської культури українського народу.

Тема 6

ЛІКВІДАЦІЯ УНІЙНОЇ ЦЕРКВИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XIX ст.)

1. Політика царизму щодо ліквідації унії після поділів Речі Посполитої (остання третина XVIII ст.)
2. Скасування Унійної Церкви на Правобережній Україні (перша половина XIX ст.)
3. Ліквідація василіанських монастирів

Література

1. Білик В., Карліна О. Жива спільнота в імперському світі: Луцька греко-унійна єпархія кінця XVIII – першої третини XIX століть. Львів : В-во УКУ, 2018. 304 с.

2. Великий А. З літопису християнської України : Церковно-історичні радіолекції з Ватикану у 9 томах. Рим, 1969 1977.
3. Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні : навчальний посібник, затверджений Міністерством освіти України для студентів вищих навчальних закладів : у 3-кн. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX ст. Київ: Либідь, 1994. 336 с.
4. Лось В. Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII – перша половина XIX ст. : організаційна структура та культурно-релігійний аспект. Київ, 2013. 300 с.
5. Хіхляч Б. Уніатська церква на Поділлі (170 –1840 рр.): віхи історії та соціокультурний портрет. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 404 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Розгляд першого питання розпочніть із представлення періодизації антиунійної церковної політики російських імператорів: 1) 1762–1796 рр. – правління Катерини II; 2) 1796–1801 рр. – Павло I, 1801–1825 рр. – Олександр I; 3) 1825–1855 рр. – Микола I. Охарактеризуйте кожного із цих правителів. Поміркуйте, над проблемним питанням, чому світські правителі активно втручалися у внутрішнє життя церков різного віровизнання, які діяли на українських землях, що увійшли до складу Російської імперії?. Зауважте про відмінності у церковній політиці різних імператорів. Проаналізуйте докладніше перші два періоди. Висловіть свою думку з приводу твердження, що російська влада була зацікавлена у розпалюванні міжконфесійного протистояння між греко-католиками та римо-католиками на українських землях.

Зверніть увагу на те, що на початках російська окупаційна адміністрація зосередила свої зусилля над встановленням цивільної адміністрації на новоприєднаних правобережних українських землях, відклавши на пізніше розв'язок релігійних питань. Після придушення повстання Т. Костюшки російська імператриця Катерина II вирішила релігійні питання на користь православ'я. Поміркуйте над думкою А. Гіля та І. Скочиляса, що метою російської влади стосовно уніатів

було усунення перешкод щодо підпорядкування їх імперським інтересам та проведення релігійної уніфікації на правобережних українських землях. Проаналізуйте основні заходи, які проводилися в цей період: ліквідація унійних єпархій, а натомість утворення православних владицтв; порушення умов трактату про свободу віровизнання для католиків східного та західного обрядів; «місійна» діяльність православного духовенства; підтримка тих, хто переходив із унії на православ'я; розроблення інструкцій про «возз'єднання» уніатів з православною церквою; переобладнання унійних храмів під православні канони; подання заяв про зміну віровизнання; призначення російських православних єпископів на урядників українських владицтв; прагнення уніфікувати українське та російське православ'я із однаковим обрядом; заборона будувати храми без дозволу російської влади; приведення до присяги уніатського духовенства на вірність російському імператорові; позбавлення опозиційного уніатського духовенства парафій; заснування православних духовних Консисторій.

Поспішний перехід народу з унії до православ'я дослідники пояснюють страхом зазнати переслідувань російською владою у випадку їхньої відмови від зміни віровизнання. Покажіть, що процес ліквідації унії на правобережжі мав суперечливий характер, з одного боку, перехід до православ'я звільняв населення від релігійних утисків і переслідувань, а з іншого проводився процес русифікації. Розкрийте явище релігійної конверсії, типове для цього часу, зумовлене мінливістю свого християнського віровизнання. Розкрийте різні долі унійного духовенства: перехід до православ'я; служіння у римокатолицьких костелах; втеча за кордон. Визначте причини пасивного опору населення щодо примусового переведення із унії до православ'я.

Проаналізуйте зміст маніфесту Павла I про вільне віросповідання населення на Правобережжі. Прокоментуйте зворотний процес повернення православних до унії. Визначте, хто і чому був противниками послаблення ідеологічного тиску на уніатів. Розгляньте імператорських указ 1798 р. про заборону насильного переведення уніатів на православ'я.

Розкрийте релігійну політику Олександра II, який толерантно ставився до уніатів і римо-католиків. З'ясуйте, які заходи пвживалися з метою призупинення процесу переходу з одного віровизнання до іншого. Висвітліть підходи щодо реалізації ідеї відновлення Київської унійної митрополії у Російській імперії.

Розгляньте церковну політику Миколи I щодо Унійної Церкви на Правобережній Україні: заборона поширювати унійні богослужбові книги; ревізія богословської літератури; заборона побудови римо-католицьких костелів у православних парафіях; не дозволено василіянам приймати до Чину римо-католиків; заснування шкіл при василіянських монастирях для підготовки парафіяльного духовенства; заборона переходу з унійного до римо-католицького віровизнання; незаконна діяльність унійного духовенства та нелегальний перехід православних до унії; розв'язання питання про цілковиту ліквідацію Унійної Церкви у 20-х рр. XIX ст. у зв'язку із повним включенням правобережних українських земель до російської імперської адміністративної системи; прагнення позбавитися впливу Риму на церковне життя; послабити польський вплив на українців; проведення тотальної русифікації українського населення; намагання використати церковні кошти в імперських інтересах; поширення ідеології самодержавства через церкву. Розкрийте зміни в організаційній структурі Унійної Церкви: створення Уніатської духовної колегії.

Прокоментуйте такі заходи російського самодержавства щодо поступової ліквідації Унійної Церкви: заборона унійному духовенству відправляти спільні літургії із римо-католиками у костелах; скасування права патронату; заборона парохам залишати парафії без згоди світської і церковної влади; поширення православної літератури; збирання декларацій про готовність унійного духовенства перейти на православ'я; запровадження російської мови у церковному документообігу; Встановіть обставини, які пришвидшили процес ліквідації Унійної Церкви у Російській імперії (1839). Проаналізуйте сценарій та умови переходу унійного духовенства на православ'я. Зробіть добірку фактів, які б розкривали реакцію місцевого населення на ліквідацію їхнього унійного

віровизнання. У висновках до питання визначте наслідки ліквідації Унійної Церкви для подальшого розвитку християнської культури на Правобережжі (Волинь, Поділля, Брацлавщина, Київщина).

У третьому питанні розгляньте заходи російської окупаційної влади щодо обмеження діяльності василіянських монастирів в останній чверті XVIII ст.: заборона приймати до чернецтва кандидатів без дозволу російської влади; ліквідація монастирів, які не провадили освітньо-виховної та добродійної діяльності.

Розкрийте історію заснування та діяльності провідних василіянських осередків на теренах Правобережної України впродовж XVIII – початку XIX ст. Виокремте й охарактеризуйте основні періоди в їхньому розвитку: становлення, розбудова, розквіт та занепад. Проаналізуйте, які чинники сприяли їхньому піднесенню, а які зумовили занепад і зникнення. Простежте еволюцію ставлень російських імператорів до Василіянського Чину. Розгляньте кількісні та якісні характеристики василіянських обителів та їхнього особового складу. Висвітліть основні етапи ліквідації василіянських монастирів: 1) 1793 –1796 рр., 2) 30-ті рр. XIX ст. Простежте долю ліквідованого монастирського майна і василіянського чернецтва. У висновках до питання поміркуйте, до яких наслідків призвела ліквідація василіянських монастирів на Правобережжі для української духовної культури та освіти.

Тема 7

УТВОРЕННЯ ТА РОЗБУДОВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ (ПОЧАТОК ХХІ ст.)

1. Надання томосу Константинопільським патріархатом.
2. Утворення Православної Церкви України.
3. Міжконфесійні стосунки в незалежній Україні.
4. Перспективи церковно-державних та екуменічних взаємин.

Література

1. Гречко І. Відродження традиційних християнських конфесій в Україні, їх взаємовідносини на тлі загальнополітичних процесів (Згідно зі статистичними даними). *Патріархат*. № 9. 1994. С. 11–13.
2. Гуменний М. Державотворчі процеси і проблеми становлення Церков в Україні. *Патріархат*. № 9.1993. С. 20–23.
3. Зінченко А. Новітня історія релігійних спільнот в Україні : навч. посіб. для студ. Київ : Київ. ун-т. ім. Б. Грінченка, 2011. 408 с.
4. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. Ч. 2. Полтава, 2001.
5. Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ століття до наших днів. Полтава, 2002.
6. Плохій С. Незалежна Україна: державна Церква чи громадянська релігія. *Пам'ятки України*. № 2–3 (1992). С. 3–6.
7. Плохій С. Державна Церква в Україні : ідеї, моделі, реалії. *Сучасність*. № 7–8. (1995). С. 106–114.
8. Суттнер Е. Українське християнство на початку III-го тисячоліття : історичний досвід та еклезіологічні перспективи. Львів : Свічадо 2001.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Перш ніж розглядати перше питання, ознайомтеся із визначенням понять «автокефалія» та «томос», а також з історичною довідкою, в яких державах православні церкви в минулому вже отримували томоси та яке це мало значення для подальшого їхнього розвитку. Розкрийте історичні обставини надання Православній Церкві України томосу та проаналізуйте зміст цього документу. Подайте огляд ставлень до цієї події як прихильників, так і противників. Прокоментуйте їхні висловлювання та сформулюйте особисте ставлення до цього акту. Зверніть увагу на те, що надання томосу передувало об'єднання різних гілок українського православ'я (УАПЦ, УПЦ КП) та утворення Православної Церкви України. Прокоментуйте,

чому УПЦ МП відмовилася увійти до цього об'єднання? Відповідь аргументуйте. Постежте історію відновлення автокефалії в різні періоди національно-визвольних змагань українського народу. Поміркуйте, чому ця ідея постійно зазнавала невдач і тільки події сьогодення сприяли її реалізації?

У другому питанні розгляньте процес становлення Православної Церкви України шляхом скликання соборів, злиттям різних гілок українського православ'я та утворенням новітніх адміністративних одиниць. Поміркуйте, як перебіг російсько-української війни вплинув на активізацію утворення церковних інституцій та розширення парафіяльної мережі ПЦУ. Розгляньте перебіг визнання ПЦУ населенням України, діаспорними духовними осередками та іншими православними церквами світу.

У третьому питанні розгляньте історію відродження християнських церков після здобуття Україною незалежності. Підготуйте історичні довідки про відновлення діяльності у новітню добу на українських землях провідних християнських спільнот: православних (УПЦ КП, УАПЦ, УПЦ МП), греко-католиків, римо-католиків, протестантів (різні течії). Покажіть ставлення різних конфесій до державотворчих процесів в Україні: участь у виборчих процесах, референдумах, революціях (на граніті (1990), Помаранчева (2004), Гідності (2013–2014)) та війнах за збереження соборності українських земель (АТО, ООС, російсько-українська війна). Розкрийте механізм поширення «руського мира» через проросійські церковні структури. Розкрийте сутність міжправославного конфлікту середини 90-х рр. ХХ ст. та шляхи його врегулювання у наш час. У висновках до питання поміркуйте над твердженням, що українській владі вдалося досягти у державотворчих процесах релігійної свободи та толерантності. Висловіть особисті ставлення до поданого твердження і аргументуйте свою думку конкретними фактами.

У четвертому питанні необхідно звернути увагу на діяльність Ради Церков та релігійних організацій з координації діяльності конфесій різного віровизнання. Подайте огляд сучасних відносин між українськими державними органами влади та церковними

інституціями, відзначивши їхні здобутки та проблемні питання, що потребують розв'язку у майбутньому. Також розгляньте сучасні міжконфесійні відносини християнських спільнот України, які спрямовані на пошук екуменічного діалогу та подолання наслідків протистоянь і конфліктів минулого. У підсумках до питання сформулюйте власну концепцію подальшого розвитку християнських спільнот в Україні, аргументуйте свої погляди, опираючись на історичний досвід сусідніх держав та минуле нашого народу.

Навчальне видання

Юрій Стецик

Історія християнства в Україні

Методичні рекомендації до семінарських занять

**Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**Головний редактор
*Ірина Невмержицька***

**Технічний редактор
*Наталія Кізима***

Здано до набору 24. 06. 2022 р. Підписано до друку 27. 06. 2022 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 50 прим. Ум. друк.
арк. 1,75. Зам. 49.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100 Дрогобич, вул. І.Франка, 24, к. 42.